

Naar een humane aanpak van epidemieën

Voorjaarssymposium De Vierde Golf, 13 maart 2026

Tijdens de corona-epidemie lag er een sterke nadruk op het bestrijden van de ziekteverwekker. De consequenties van deze aanpak voor mens en maatschappij zijn groot gebleken. Op 13 maart 2026 organiseerde De Vierde Golf in Parnassos Cultuurcentrum (Universiteit Utrecht) een symposium over een andere omgang met epidemieën. Het thema blijkt nog altijd sterk emotioneel beladen.

Marc van Bijsterveldt opent de middag. Hij schetst hoe de gezondheidswereld, waarin hij zich al sinds 1992 beweegt, zich bij de uitbraak van corona begin 2020 massaal afwendde van een voorheen breed gedragen opvatting. Namelijk dat mensen zélf moeten kunnen bepalen wat voor hen echt van waarde is als het om gezondheid gaat. Concepten als 'eigen regie', 'de patiënt centraal', 'zelfbeschikkingsrecht' en 'gezamenlijke besluitvorming' leken te worden ingeleverd voor een van bovenaf opgelegde en uiterst beperkte definitie van 'gezondheid', die een onontkoombare en onwrikbare norm leek te worden. 'Uiteraard is het de verantwoordelijkheid van een overheid en de infectieziektebestrijding om te handelen als er serieus wat aan de hand lijkt. Alleen zijn we vervolgens gedurende de hele covid-periode in de crisisstand blijven staan.'

Bedroevend weinig effect

Het symposium van De Vierde Golf is bedoeld om te bespreken of het niet heel anders kan. Er is nog altijd opvallend weinig animo voor een grondige evaluatie van wat wel de grootste crisis sinds de Tweede Wereldoorlog is genoemd. Van Bijsterveldt: 'In zekere zin is het een beetje bizar dat we hier nu – in maart 2026 – een symposium houden met als nadrukkelijk doel een *start* te maken met een debat over een humane omgang met epidemieën, mede op basis van de ervaringen met covid. Voor een evaluatie is interessant wetenschappelijk materiaal beschikbaar, zoals [In Covid's Wake van Stephen Macedo en Frances Lee](#) van Princeton University. Met een enorme hoeveelheid empirisch materiaal laat dit boek zien wat het covidbeleid heeft opgeleverd, namelijk bedroevend weinig. Tussen strenge en minder strenge staten in Amerika zijn geen significante verschillen in termen van infecties, ziekte, sterfte en andere meetbare medische uitkomsten... Heel kort samengevat: het beleid heeft niets gedaan op de uitkomstmaten waarvoor het bedoeld was. Dat moet toch bescheiden stemmen.'

Het symposium wil fundamentele vragen bij het beleid naar voren brengen. Dat gebeurt allereerst met drie bijdragen die verschillende aspecten van de omgang met de crisis belichten. Ingrid Hoofd, universitair hoofddocent Media en Performance Studies aan de Universiteit Utrecht, geeft een politiek-ethische beschouwing van de klassieke ziektebestrijding van corona. Jona Walk, internist in opleiding aan het Radboudumc, belicht de omgang met wetenschappelijke onzekerheid en kritiek tijdens een epidemie. En René ten Bos, hoogleraar filosofie aan de Faculteit der Managementwetenschappen van de Radboud Universiteit, spreekt over de vraag: hoeveel 'propaganda' heeft epidemiologie nodig? De dialoog volgt na een bijdrage van Jos Frantzen, onafhankelijk epidemioloog-onderzoeksmanager en auteur van het boek [Epidemiology of Infectious Diseases; A Human View](#).

Obsessie met risicomanagement

In haar bijdrage stelt Ingrid Hoofd dat de ziektebestrijding tijdens corona geen kwestie van feiten was maar vooral van beeldvorming en waarden. Volgens haar illustreerde de crisis dat onze samenleving in de greep is van een ongebreideld technocratisch neoliberalisme, maar ook van een daaraan gerelateerde existentiële crisis. 'Kritiek op de ziektebestrijding zal dus op twee niveaus moeten opereren: die van een kritiek op het bestuurs- en verdienmodel achter de coronacrisis, en op de sociale en culturele context en haar obsessie met risicomanagement en de maakbaarheid van het leven via technologische vooruitgang.'

Hoofd stut haar kritiek op begrippen uit de morele en politieke filosofie met betrekking tot ongelijkheid, discriminatie, en in- en uitsluiting. Het gaat om keuze en handelingsvermogen, vrijheid en autonomie, en macht en machtsstructuren. Het eerste begrippenpaar illustreert zij aan de hand van de omstrede coronapas met de QR-code. 'Mensen die zich niet wilden laten vaccineren – of die niet aan de gezondheidspas wilden meewerken – kregen vaak te horen dat ze 'toch zelf die keuze maakten' om tot de uitgesloten groep te behoren. Maar dat argument houdt volgens Hoofd geen stand, omdat de pas onderdeel was van een regime waarin uiteindelijk elke keuze een 'slechte' wordt. 'Mensen kunnen ervoor kiezen veganistisch te zijn. Maar een veganist dwingen om óf alleen nog maar vlees te eten, óf anders nooit meer met anderen te mogen eten, is een vorm van geweld tegen haar of zijn waarden, waardigheid en lichaam.'

Volgens Hoofd construeert onze technocratische samenleving een technologische architectuur waar niet meer tegen te vechten is. Daarbij schuift de automatisering van dataverwerking en besluitvorming de samenleving weg van gezamenlijk moreel overleg, naar de invloed van marktwerking via neoliberale surveillance- en controletechnologieën. 'Mijn pleidooi: focus op het terugbrengen van betekenisgeving en zingeving, en dus van mentale en sociale gezondheid, als eerste basisvoorwaarden voor elk leven. Het gaat daarbij om een intermenselijke morele deliberatie en democratisch overleg, met inclusie van met name gemarginaliseerde groepen. Maar eigenlijk hebben we meer nodig: een echte omwenteling in ons mens- en wereldbeeld, en dus nieuwe collectieve zingevings-instituten.'

Discours zonder tegenspraak

Jona Walk illustreert haar verhaal met eigen ervaringen met het verwijderen van informatie door 'factcheckers'. Volgens haar gaat het bij 'desinformatie' niet om wat wel of niet waar is, maar over de vraag of informatie wel of niet overeenstemt met het dominante discours. 'Het punt is dat de zogeheten factcheckers bij sociale media of kranten vaak weinig inhoudelijke kennis hebben. Ze kunnen hun claims alleen maar toetsen aan autoriteiten, of dat nu de overheid is, bepaalde experts of wetenschappelijke artikelen. Zij echoën daardoor vooral wat autoriteitsfiguren zeggen, in plaats van zelf een 'harde' toets te doen aan een bepaalde waarheid. In het begin van de corona-epidemie was veel te veel onduidelijk om bepaalde beweringen als 'desinformatie' te diskwalificeren.'

Walk noemt het bestrijden van 'desinformatie' schadelijk. Als overheid 'interveniëren in publiek debat', zoals sommigen bepleiten, leidt volgens Walk allereerst tot het normaliseren van censuur. 'Censuur is schadelijk voor de democratie, omdat je de vrije informatie-uitwisseling tussen burgers zo manipuleert en belemmert.' De tweede reden: zelfs als je desinformatie voor 'een goed doel' wilt bestrijden, maak je je enorm kwetsbaar voor manipulatie door partijen met belangen. Walk: 'Uit de Twitterfiles is bekend dat coronavaccinfabrikant Pfizer informatie over natuurlijke immuniteit uit onderzoek heeft laten wegdrukken van sociale media.' Een laatste gevaar van geïnstitutionaliseerde controle van informatie: het leidt tot slechte wetenschap én slecht beleid. 'Je maakt tegenspraak gevaarlijk. En een discours zonder tegenspraak zorgt voor monotone informatie en daarmee tot slechter geïnformeerde burgers én politici of beleidsmakers.'

De coronacrisis heeft laten zien wat er gebeurt als ook de overheid desinformatie verspreidt, besluit Walk. 'Het leidt tot een verlies van publiek vertrouwen in de politiek en de instituten. Ook als ze zelf geen 'expert' zijn, hebben mensen steeds beter door dat er dingen verborgen gehouden worden. En zodra dat besef doordringt, geloof je op een gegeven moment niets meer. Mijn pleidooi is dit: onderdruk kritische geluiden niet, probeer de stroom van informatie niet centraal te reguleren en blijf ver weg van censuur. Ofwel: wees bescheiden, eerlijk en transparant in een wereld vol onzekerheid.'

Propaganda als overheidstechniek

Voor zijn bijdrage put René ten Bos uit zijn boek [Het laatste woord](#). In de coronacrisis werd een bepaalde groep wetenschappers naar voren geschoven als heel belangrijk: de epidemiologen. Ten Bos is vanaf het begin van de uitbraak epidemiologische handboeken gaan lezen. Een definitie van het vak is: de wetenschappelijke studie naar het vóórkomen, de verspreiding en de oorzaken van ziekten en gezondheidstoestanden binnen groepen. Ten Bos: 'Een van de metaforen die je tegenkomt is deze: de epidemioloog is als een detective. Detectives gaan rationeel op onderzoek uit naar de bron van een misdaad. Ook de epidemiologie gaat het om pure, koele analyse. Maar naast het speurwerk is er het normatieve aspect. De epidemioloog analyseert oorzaken en determinanten én doet normatieve aanbevelingen die moeten leiden tot gedragsverandering.'

Volgens Ten Bos is er een dunne lijn tussen informatie en propaganda. 'Met corona hebben we daar veel mee te maken gehad. Volgens de Franse techniekfilosoof Jacques Ellul is propaganda niets meer dan een overheidstechniek die vooral gaat over het beïnvloeden van het handelen van mensen. Wat ze denken doet er niet echt toe, zolang ze maar doen wat jij wilt dat ze doen. Het gaat de propagandist niet om het doordrukken van orthodoxie – dus het juiste denken – maar om orthopraxie: het correcte handelen. De succesvolle propagandist steekt daarbij in op een prereflexief niveau. Het beoogde gedrag – de juiste handeling – moet voor de gepropagandeerde aanvoelen alsof dit uit hem- of haarzelf voortkomt.'

Gezondheid en propaganda hebben altijd ten diepste met elkaar samengehangen, aldus Ten Bos. Vandaar zijn koppeling tussen epidemiologie en propaganda. 'Juist vanwege de inzet van de propagandatechniek op het prereflexieve (angst)niveau, is het na de crisis heel moeilijk om tot reflectie te komen. De propaganda is erg effectief geweest om het denken als het ware weg te drukken. Zodra mensen gaan denken, beginnen ze immers te twijfelen aan de handeling. Misschien was én is het daarom nog altijd zo stil, en horen we ook nu nog amper kritische geluiden.' Ten Bos vreest dat het niet zomaar beter wordt. We leven volgens hem in een epistemocratie, een cultuur die kennis als het allerbelangrijkste ziet. En waarin de slogan luidt: 'Follow the science!', ook als onduidelijk is wat 'de wetenschap' eigenlijk is. In een epistemocratie heeft de epidemioloog

een steeds krachtiger stem, en krijgt de combinatie van analyse en normeren alleen maar meer invloed.

Epidemie als maatschappelijke kwestie

Na de pauze is het tijd voor de beoogde dialoog. Met sheets op basis van zijn boek be vraagt Jos Frantzen het publiek. Hij wil op een onderzoekende manier in gesprek over deskundigheden die nodig zijn voor een gepaste, humane omgang met epidemieën. Het gesprek met de zaal komt niet goed op gang, mede omdat voor een deel van het publiek alleen al het woord 'deskundigheid' werkt als een rode lap op een stier. Frantzen: 'Voor mij is een epidemie een biomedisch probleem dat een maatschappelijke kwestie wordt. Dat is in de coronacrisis veronachtzaamd, omdat kort samengevat alleen de biomedische deskundigheid is meegenomen. Als we het een volgende keer anders willen, is het zinvol met elkaar vast te stellen welke deskundigheden er ook moeten meepraten over de omgang met een epidemie.' Het gaat wat hem betreft in elk geval om mensen die iets weten over individuele, sociale en maatschappelijke veerkracht, over informatieoverdracht en over doelmatigheid en veiligheid van interventies.

Onder leiding van Ingrid Hoofd komen vanuit de zaal ideeën en suggesties hoe het anders kan. Voor veel deelnemers is de coronatijd duidelijk erg ingrijpend geweest en er heerst veel verontwaardiging – en zelfs woede – over wat het overheidsbeleid heeft aangericht. Zoals een deelnemer het formuleert: 'We praten hier over een humane aanpak, maar het is duidelijk dat er in coronatijd enorm veel inhumane krachten aan het werk waren. Het gaat me er niet om dat we die zouden moeten bestrijden, maar laten we ze wel benoemen. Maar juist dat gebeurt nog altijd niet; er is geen ruimte voor de geluiden die in deze zaal naar voren komen.' Een andere deelnemer: 'Emoties doen ertoe. Als je daar niet naar kijkt, kun je ook niet bouwen.' Eén suggestie uit de zaal levert brede instemming op: naast de parlementaire enquête is het tijd voor een 'waarheidscommissie' naar analogie van de manier waarop in Zuid-Afrika met de apartheidstrauma's is afgerekend. Ook corona heeft duidelijk diepere sporen achtergelaten dan vaak wordt erkend. Daarvoor is ruimte nodig om tot een humane omgang met epidemieën te komen.

Download hier de bijdragen en presentaties:

- Bijdrage Marc van Bijsterveldt
- Bijdrage Ingrid Hoofd
- Bijdrage Jona Walk
- Sheets Jona Walk
- Bijdrage René ten Bos
- Bijdrage Jos Frantzen en dialoog met de zaal
- Sheets Jos Frantzen